

кетлиги кўринишида ифодаланиши мумкин: *бирор кесимни ўйланг→бирор эгани ўйланг→икки ёки ундан ортиқ сифатни ўйланг→равишдош тузишни ўйланг→мураккаб гап тузинг*. Бунда ҳар бир талаба ўз вариантыни тузади ва уларнинг муҳокамасидан, кийналган талабалар ёрдам олишади.

Умуман олганда келтирилган метод хусусий метод сифатида ҳам қаралиши мумкин.

Адабиётлар

1. Шаталов В.Ф. Точко опоры. –М.: Педагогика, 1987. –С. 160.
2. Д.Н.Ашурова, М.Раимова, М.Юлдашева. Применение методики опорных задач при обучении математике и софт дисциплин. // The VI Congress of the Turkic World Mathematical Society // -Astana: October 2-5, 2017.
3. Ashurova D.N. Innovative-Didactic Program Complex as Mean of Implementing New Education Paradigm // *Eastern European Scientific Journal (Gesellschaftswissenschaften): Düsseldorf (Germany): Auris Verlag, 2018, № 3. - pp. 380-386.*

РЕЗЮМЕ

Мақолада олий таълим муассасалари талабаларнинг фаоллигини ошириш бўйича «Таянч масала»ли услублар кетма-кетлиги ёндашуви ҳақида фикр юритилган.

РЕЗЮМЕ

В статье обсуждается применение последовательного подхода и интегрированных методов с «Опорными задачами» способствующих повышению активности студентов в высших учебных заведениях.

SUMMARY

The article is devoted to the study of the consecutive approach and intergrated methods with "Basic tasks" that promote to improving students' activeness at higher educational institutions.

“ОНА ТИЛИ” ДАРСЛАРИДА ИЖОДИЙ ТАФАККУРНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МЕТОДИКАСИГА ДОИР

Г.Б.Бабаева – бошлангич синф ўқитувчи

Нукус шаҳар 25- мактаб

Таянч сўзлар: ижодий тафаккур, ижодий ҳаёл, танқидий тафаккур, ижодкорлик сифат, ижод психологияси, ностандарт фикрлаш, ижодкорлик хусусияти, ижодкорлик қобилияти.

Ключевые слова: творческое мышление, творческое воображение, критическое мышление, творческие качества, творческая психология, нестандартное мышление, творческие особенности, творческие способности.

Key words: creative thinking, creative imagination, critical thinking, creative qualities, creative psychology, non-standard thinking, creative features, creative abilities.

Бугунги кунда педагог ва психолог олимлар томонидан ижодий тафаккурни ривожлантиришга доир катор методикалар таклиф этилмоқда. Уларда ижодий тафаккурни ривожлантиришда креативлик моҳиятини ташкил этувчи *ижодий ҳаёл ва танқидий тафаккур* каби билиш жараёнларини ривожлантиришга доир машқ ва топшириқлар муаммонинг ечими сифатида тавсия этилади. Бундай турдаги машқ ва топшириқлар замирида нарс-буюмлар, предметларнинг асосий хусусияти назарда тутилган ҳолда уларни бошқа шарт-шароитларда ҳам қўллаш олиш мумкинлиги юзасидан фикр юритишга ундаш мақсади етакчилик қилади. Бу жиҳатлар Е.П.Торренс томонидан таклиф этилган методика мазмунга сингдирилганлиги психолог олим Е.П.Ильиннинг изланишларида алоҳида қайд этилади [1].

Е.П.Рогов томонидан турли материаллар асосида гуруҳларда жамоавий шаклда ўтказилиши режалаштирилган методикадашахс ижодкорлик сифатларини ривожлантириш мақсади устувордир. Жумладан, бунда савол-топшириқлар “Агарда...” жумласи билан бошланиб, тахмин қилинаётган воқеа-ҳодисалар мазмуни таклиф этилиб, эҳтимоли мавжуд бўлган вазиятлар муҳокама қилиниши, ҳар ким ўз жавоб вариантыни асослаши зарур бўлади [2]. Масалан, “Агар Қиммат Зумрад каби меҳнаткаш киз бўлганида...” (“Зумрад ва Қиммат” эртаги), “Агар Эгри Тўғри каби иш тутганида...” (Эгри ва Тўғри эртаги), “Агар ҳайвонлар Сусамбилни излаб йўлга чиқмаганларида...” (“Сусамбил” эртаги) ёки “Агар Типратикан, Қизилиштон ва Қуён бирлашмаганда...” (“Қиш эртаги”) ва ҳ.к.

Ижод психологияси муаммоси махсус тадқиқот объекти сифатида Я.А.Пономаревнинг тафаккур креативлиги борасидаги ёндашувларига замин яратган. Олимнинг изланишлари шахмат ўйини қоидалари доирасида диагностик ва ривожлантирувчи машқлар орқали креативлик муаммоси ечимига қаратилгани билан аҳамиятлидир [3].

Ижодий тафаккурни ривожлантириш муаммоси

Юқорида келтирилган мисоларни ечишда ИДДМ таркибидаги MathCad дастурий маҳсулотидан фойдаланиш талабанинг масалани ечишга кетган вақтини қисқаришига олиб келади.

Юқорида келтирилган таҳлил, мулоҳаза ва тавсиялар ИДДМнинг муайян фанга доир дидактик тўлдирмасини яратиш бўйича услубиёт сифатида таклиф этилди.

Б.Клегининг одатий шароитдаги бирликда учрамайдиган предметлар ёки ходисалар қандай ассоциатив боғлиқлик ҳосил қилишни ўрганишга доир машқ ва топшириқлар тизимини қамраб олган интенсив курс мазмунини яратишга асос бўлган. Мазкур курс мазмуни *маданий муҳитнинг ижобий таъсири, махсус методикаларнинг самарали жиҳатларига таяниши, шахс сифатида камол топиши, ментал энергия ҳамда юмор ҳиссининг юқори даражада ривожланиши* ҳақидаги тасаввурларни ўз ичига олади [4].

Э.Боно томонидан ижодий тафаккурни ривожлантириш, ностандарт фикрлашга ўргатиш – “провакацион ғоя” методикаси илгари сурилиб, реал ҳаётда гўё мантиксиздек туюладиган, бир қарашда тасаввурга сиғмайдиган фикрга муносабат билдириш эмас, балки уни ривожлантиришни давом эттириш йўли таклиф этилади [5].

Боно таълимотини тадқиқ қилган ўзбекистонлик олимларнинг фикрича, агар “провакацион ғоя”лар баҳоланишига йўл қўйилса, тафаккур уларни тажрибада мавжуд андазаларга мувофиқ келмаслиги сабабли дарҳол инкор этади. Ижодий тафаккурнинг ривожланиши учун эса бундай фикрларга баҳо бериш, уларнинг шахсий тажриба чегараларига қанчалик сиғишини аниқлаш ўрнига ушбу ғоялардан келиб чиқувчи кейинги янги фикрларга ўтилишига эришиш зарур. Ғайритабиий фикрлардан янги ғояларга ўтиш жараёни Боно талқинида ушбу мантиксиз фикрлардан фойдали ечим топиш, бирор мантикий жиҳатдан ўринли хулосага келишдан иборат бўлади [6].

Боно назариясидаги тафаккур креативлигини ривожлантиришга доир методик воситалар: диққатни жалб этувчи таъсирлардан хоилик; хотирани ривожлантиришга доир турли мнемик жараёнларни фаоллаштириш, хавотирларни бартараф этишга мувофиқ келувчи коррекция ишлари, журъат ва дадиллик ҳиссини шакллантирувчи ёки эмоциоген омилларга нисбатан когнитив установакаларни ўзгаришига қаратилган психологик техникалар тарзидаги ижодий ёндашувлар ўзининг ижобий

самарасини беради.

В.Я.Стоюниннинг ўз тадқиқотларида Л.Толстойнинг ўқувчиларда ижодкорлик хусусиятларини шакллантиришда ҳаётини омил, зарур материаллар билан таъминлаш ва эркинлик бериш муҳимлиги ҳақидаги фикрларига таяниши ўринлидир. Хусусан, болаларнинг ижодкорлик қобилиятини ривожлантиришда Л.Толстой томонидан қуйидаги усулларнинг самарали экалиги таъкидланади:

а) болаларга энг катта ва хилма-хил мавзуларни таклиф этиш ва танлаш ихтиёрини бериш. Бу мавзулар болалар учун махсус танланган бўлмай, ўқитувчининг ўзи учун ўта жиддий ва қизиқ бўлиши керак;

б) ўқувчиларга тенгдошларининг ишларини ўқига бериш ва намуна сифатида фақат болаларнинг ишларини бериш;

в) энг муҳими, болаларнинг ишларини текшираётганда дафтарининг аҳволига, хатининг сифати, хатоларига ва, айниқса, унинг ифода тарзига, айтиш жоиз бўлса, услубига ҳеч қачон танбех бермаслик керак [7].

Бироқ ёзувчининг фикрини инкор этмаган ҳолда ўқитувчи боланинг дафтар тутиши, хусниҳати ва услубига ҳам маълум маънода эътибор қаратишини жоиз деб биламиз. Чунки ёшлиқдан бу жиҳатларга эътиборсизлик қилинса, фикр ифодасида ҳам талафпартишлик ва изчилликнинг бузилишига йўл қўйилади. Эркинлик бу масъулиятдан чекланиш эмас, назаримизда.

Ж.Ҳасанбоев таълим инсон билиш фаолиятининг энг мураккаб турларидан бири бўлиб, индивидуал психик ривожланишини ва билимларни ўзлаштиришни анча тездаштиришини; таълим жараёнида ўқувчилар онгига сингдириладиган назарий билимлар амалий фаолият ёрдамида янада мустаҳкамланишини; амалиётда инсоннинг фаол фикрлаш фаолияти юзага келиши; фикрлаш ёрдамида у реал воқеликни чуқур тушуниши ҳамда билиш жараёнининг мазмун-моҳиятини эътироф этади.

Билишнинг мураккаб диалектик жараён сифатида жонли мушоҳададан абстракт тафаккурга, сўнгра амалиётга ўтиш йўли эканлигига урғу қаратган олим билиш жараёнининг энг юқори босқичида тафаккур юзага келиши, жонли мушоҳада ва тафаккур доимо одамнинг амалий фаолиятига асосланишини, билим амалиётдан сезги, идрок, тасаввур ва тафаккур асосида ҳосил бўлиши ва яна амалиётга қайтиб боришида намоён бўлишини уқтиради [8].

Бошланғич таълимда ўқувчиларнинг ижодий фаолиятини ривожлантиришнинг ташкилий-педагогик

асосларини такомиллаштириш масаласи Ш.Болтаева томонидан ўрганилган. Тадқиқотда кичик мактаб ёшиданок ўқувчиларда ижодий фикрлаш ва тасаввурларни бойитишга йўналтирилган мантиқий топшириқларни бажариш орқали асли генетик мавжуд бўлган фикрий фаолиятни ўзлаштириш; креатив ўқув-тарбиявий муҳитнинг ташкил этилишига эътибор қаратилган ҳолда ривожлантирувчи, “бойитилган” таълимни ҳамда ўқувматериали мазмуни ва ўқув жараёнини ташкил этиш шакллари ўзгарадиган қўшимча машғулотлар ўтказиш борасидаги таклифлар баён этилади. Жумладан, диалог, мунозара, баҳс, суҳбат, фантазия, изланишли, муаммоли, иштирокчилик дарслари, моделлаштириш, бадий-техник, кичик кашфиётлар яратиш, ишлар ёзиш, соломалар тузиш, ишбоп ўйинлар самарадорлиги эътироф этилади.

Тадқиқотчи ўқувчилар ижодий фаолиятини ривожлантиришда, айниқса, педагогик ўйинлар катта аҳамият касб этиши ҳақида қуйидагича сўз юритади: “Айнан шундай ўйинлар воситасида катталар ва кичиклар ўртасида мулоқот ўрнатади. Бу мулоқотлар шахсий ёндашув асосида қилиниши керак. Ўқитувчи болани фақат ўқувчи деб эмас, балки бир бутун шахс, ўзига хос инсон деб ёндашуви лозим. Ўйинларда боланинг шахсий сифатлари бойиб, ўқувчилар ижодий фаолиятларини ташкил этишда муҳим ўрин тутадиган ҳолда ҳуқуқдаги ижобий қирралар ривожланади, ижодий тасаввур машқлари воситасида кузатувчанлик, хотира, диққатни кучайтириш имкони туғилади, психологик тўсиқлар бартараф этилади” [9]. Бундай ёндашувларга матн тузиш, шарҳли иншо, техник моделларни конструкциялаш, расмлар чизиш кабиларни киритади.

Ҳ.Бакиеванинг илмий изланишларида узлуксиз таълим тизимида тил ва нутқни фарқлаб ўрганиш, она тили дарсларида нутқни ҳамда ижодий тафаккур интеграциясини таъминловчи билим, кўникма ва малакаларни шакллантириш, нутқий билим, кўникма ва малакаларни узвийлик ва узлуксизликда, она тили сатҳлараро алоқадорликда изчил ривожлантириш масалалари таҳлилга тортилган.

Хулоса қилиб айтганда педагог ва психолог олимлар бошланғич синфларнинг она тили таълимида оммавий ахборот воситалари, турли расмлар, ўқитувчи нутқи, радио эшиттиришлари, телекўрсатувлар, ахборот технологиялари ва атроф-муҳитни кузатишдан ўқув материаллари сифатида унумли фойдаланиш ўқувчилар нутқи ва тафаккурини ривожлантириш, дунёқарашини шакллантириш, ҳис-туйғусини тарбиялаш, тил ҳодисаларининг хусусиятларини аниқлашда муҳим ўрин тутишини исботлаш ижобий ҳол ҳисобланади.

Адабиётлар

1. Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одарённости. –Питер: 2009. –С. 300.
2. Рогов Е.П. Настольная книга практического психолога: Учеб. пособие. –М.: ВЛАДОС, 2000. –С.377.
3. Пономарев Я.А. Психология творческого мышления. –М.: Ж Изд-во АПН РСФСР, 1960. –С. 352.
4. Клег Б. Интенсивный курс по развитию творческого мышления. –М.: ООО “Астрель”, 2004. –С.292.
5. Боно Э. Серёзное творческое мышление. –Мн.: ООО “Попурри”, 2005. –С. 416.
6. Эргашев П.С., Анварова Д.М., Джумабаева М.Б. Тафаккур креативлигини ривожлантиришнинг амалий имкониятлари: янги ёндашув зарурати хусусида айрим мулоҳазалар. Замоноавий таълим/Современное образование. –Тошкент: 2014, №1.
7. Стоюнин В.Я. Избранные педагогические сочинения. –М.: Педагогика, 1991. –С. 361.
8. Hasanboyev J. va boshqalar. Pedagogika (pedagogika nazariyasi va tarixi). Oliy o'quv yurtlari uchun darslik. -Toshkent: “Noshir”, 2011. 294-b.
9. Болтаева Ш. Бошланғич таълимда ўқувчилар ижодий фаолиятини ривожлантиришнинг ташкилий-педагогик асосларини такомиллаштириш. Пед.фан. бўй. фалс. докт. (PhD). –Самарқанд: 2019. 36-б.

РЕЗЮМЕ

Мақолада Ўзбекистон ва дунё олимларининг ўқувчиларда ижодий тафаккурни ривожлантиришга доир билдирган фикрларига бошланғич синфларнинг “Она тили” дарси мисолида муносабат билдирилади.

РЕЗЮМЕ

В статье приводятся мнения учёных Узбекистана, а также всемирно известных учёных по вопросам развития творческого мышления у учащихся начальных классов на примере урока по предмету “Родной язык”.

SUMMARY

The article contains the opinions and statements of well-known scientists of Uzbekistan and other countries on the issues of development of creative thinking of pupils of primary schools on the example of a lesson in the subject «Mother tongue».